

LOTYŠSKO

historicko-politický medailon

Rolands LAPPUKE

Poloha

Lotyšsko leží mezi Estonskem a Litvou kolem Rižského zálivu na stejné rovnoběžce jako jižní Švédsko, vzdáleno pouhých 150 km od ostrova Gotland. Na východě hraničí s Běloruskem a Ruskem. Celková rozloha současného státu činí 65.791 km² a žije na ní 2,6 miliónu obyvatel. Lotyšské území, starý masiv krystalických hornin, rozděluje Daugava, hlavní lotyšská řeka pramenící v Rusku nedaleko od pramene Dněpru, na část západní a východní, z nichž každá zahrnuje po dvou historických krajích. Na západním břehu Daugavy to jsou *Zemgale* a *Kurzeme*, na východním břehu pak *Vidzeme* na severu a *Latgale* na jihu. Kulturní ráz oněch krajů i jejich historické osudy se značně liší. Písemně doložené dějiny Lotyšska začínají ve 12. století. Starší údobí můžeme sledovat jen nepřímou z archeologických nálezů. Důležitým historickým pramenem je též lidová mytologie a starobylé lidové písně zvané *dainas*, jichž se do dnešních dnů podařilo sebrat přes jeden milión (*sic!* - včetně variant dokonce jeden a půl miliónu) s celkem 27.000 nápěvy.

Dějiny území

Od 12. století sloužila Daugava německé Hanse jako přístupová cesta do Ruska. Německá knížata se zároveň snažila kolonizovat východní pobřeží Baltu. Jejich nejvýraznějším politickým a ideovým vůdcem byl kanovník Albert z Brém, od roku 1198 třetí biskup Lívů, jak se nazývalo obyvatelstvo na dolním toku Daugavy. Roku 1201 postavil při ústí Daugavy pevnost a katedrálu, své nové sídlo. Tak vznikla Riga (lotyšsky psáno *Rīgā*). Zároveň svolával z německých zemí Kristovy rytíře, kteří by bojovali proti pohanům. Roku 1204 papež povoluje založit rytířský řád napodobující francouzské templáře, zvaný *Fratres militiae Christi*. Pro své velké bílé pláště s červeným křížem a mečem si vysloužili název "rytíři mečového řádu". Ti se pak r. 1237 (již po Albertově smrti) spojili s konkurenčním Řádem německých rytířů (*Ordo Teutonicus*) kolonizujícím Prusko, jenž rok předtím utrpěl zdrcující porážku od Litevců u Šiauliai. Jakožto Livonský řád (*Ordo Livonicus*) pak posílení mečovní rytíři dobyli v průběhu 13. století území dnešního Lotyšska a Estonska, jež celé nazývali Livonskem, a jeho obyvatelstvo násilím obrátili na katolickou víru.

Livonsko bylo kolonií Říše římské národu německého a jeho správu si mezi sebou rozdělili řádoví rytíři a biskupská města. Vládnoucí německý živel však neměl prostředky na to, aby domácí obyvatelstvo asimiloval. Předkové budoucích Estonců a Lotyšů, mezi sebou jazykově nijak nepřibuzní,¹ se stali dědičnými sedláky (*Erbbauern*): patřili k nemovitému majetku svého pána, ale sami nebyli v jeho vlastnictví. Jejich osobní (samozřejmě nikoliv politická) svoboda se však během následujících staletí zmenšovala a zmenšovala... až ke skutečnému nevolnictví. V 16. století přestupuje Livonsko na protestantismus. Luteránská zásada zpřístupnit víru v rodném jazyce vede ke vzniku prvních lotyšských (jakož i estonských)

---

¹Lingvisticky patří Lotyši k baltské větvi velké rodiny indoevroské, zatímco Estonci, stejně jako vlastní Lívové, jichž dosud přežívá v Rižském zálivu několik set, hovoří jazykem ugrofinským.

farností. Ty existují vedle farností německých, a tak se rozdělení obyvatelstva jen zvětšuje: sociální hranice se kryje s hranicí jazykovou a Lotyši jsou jakožto Lotyši dokonale odděleni od kultury německé. Samo jejich křesťanství není příliš hluboké: pohanské obřady přezívají na lotyšském venkově až do poloviny 19. století.

S náboženskou reformací nastává i konec rytířských řádů. Poslední velmistr mečových rytířů, Gotthard von Kettler se roku 1561 stává prvním vévodou kuronským (v *Kurzeme* a *Zemgale*). Kuronsko, samostatné vévodství v litevském lénu, velmi prosperuje z námořního obchodu a za vlády vévody Jakuba (1642-1682) dokonce zakládá zámořské kolonie (Tobago, Gambie). I zbytek původního Livonska, kde pochopitelně přetrvává sociální rozdělení na autochthonní sedláky a německé barony, spravuje ve druhé polovině 16. století Litva. Musí je hájit před útoky Moskevského Ruska a později Švédska. Altmarkským mírem z r. 1629 získávají Švédové Rigu a téměř celé území od Daugavy po Finský záliv; Litvě zůstává jen Latgalsko (*Latgale*). Švédská správa zmírňuje útlak sedláků ze strany německých baronů, přináší částečnou zemědělskou reformu, zřizuje povinné základní školství v rodném jazyce (i na venkově) a posiluje luteránství. Latgalsko zůstává převážně katolické. Na okraj této části lotyšských dějin nutno poznamenat, že německá kolonizace sebou nenesla poněmčení (na rozdíl od Pruska), ba že, byť to zní paradoxně, umožnila Lotyšům udržet si národní identitu. Snadno by totiž jinak byli mohli být asimilováni okolními Slovany, jako se to téměř stalo Litevcům i Latgalům. Kulturně se celá země přimkla pevně k Západu.²

Osvícená švédská vláda v Livonsku trvala sto let. Roku 1721 dohodou z Nystadu získává zemi ruský car Petr Veliký. (Zbytek lotyšského území přejde pod Rusko až při dělení Polska: Latgalsko 1772, Kuronsko 1795.) Politicky se to projeví především obnovou německého panství. V rámci Ruské říše vznikají tři nové provincie, spravované německými sněmy: *Estland*, *Livland* a *Kurland*. (Latgalsko je přiřazeno k Vitebské gubernii v rámci *Severovýchodního teritoria*: jméno *Litva* je zakázáno vůbec používat.) Němečtí baltští baroni, potomci středověkých řádových rytířů, upevňují ve spolupráci s ruským carem své postavení v zemi, dokonce si dávají uzákonit nevolnictví.³ Představují pouhých 8% obyvatel z území bývalého řádového Livonska, avšak zaujímají výsadní postavení nejen ve svém kraji, nýbrž v celé Ruské říši. Stávají se ruskými zplnomocněnci a zprostředkovateli v obchodě se Západem a zároveň poskytují carskému dvoru (do značné míry německému) řadu ministrů a generálů. Tento stav se táhne přes celé 19. století až do počátků století našeho, jak dokládá osoba ministra a později předsedy vlády von Witte. Riga je třetím největším průmyslovým městem říše.

Od osmdesátých let 19. století začíná i v německých provinciích říše (t.j. v nynějšího Lotyšsku a Estonsku) cílená politika rusifikace (jinde začala podstatně dříve). Projevuje se

²V roce 1935 čítalo Lotyšsko 55% luteránů, 25% katolíků a jenom 8% pravoslavných.

³Nevolnictví je sice v letech 1817 v Kuronsku a 1819 v Livonsku zrušeno (v Latgalsku přetrvává stejně jako jinde v Ruské říši až do let 1861-1863), avšak bědné postavení sedláků se nijak nelepší, neboť s osobní svobodou nedostávají půdu. Z chudých lotyšských venkovanů povstává v 19. století městský proletariát. V Prusku, které zrušilo nevolnictví zároveň s Kuronskem a Livonskem, kde však venkované byli plně poněmčení, se z politicky svobodných, půdu nemajících sedláků rekrutuje slavná pruská armáda.

m.j. zákazem výuky v jiném jazyce než ruském. Jaký je vůbec stav lotyšského národního vědomí?

Utváření moderního národa

Pro baltské Němce byl pojem lotyšského (stejně jako estonského) národa od základu falešný. Lotyši i Estonci byli "Neněmci" (*Undeutsche*), prostí sedláci hovořící lotyšsky (estonsky). Kdokoliv dosáhl nějakého vzdělání, byl *ipso facto* Němcem. Z lotyšské strany takovýto pohled jako první vyvraceli v padesátých a šedesátých letech 19. století mladolotyši (*jaunlatvieši*): Krišjānis Valdemārs, Juris Alunāns, Krišjānis Barons, Atis Kronvalds a další. Oproti préromanticky laděným starolotyšům z počátku 19. století, kteří se v první polovině jejich století snažili hlavně vydat svědectví o trpícím a utlačovaném národě,⁴ se vymezovali tím, že hlásali program kulturního povznesení lotyšského národa v lotyšském jazyce. Touto cestou se měli Lotyši připravovat k politickému životu i k výkonu kvalifikovaných a zodpovědných povolání. Mnozí z mladolotyšů byli sice osobně hluboce prodchnuti německou kulturou, všichni se však shodli na potřebě zbavit se německé kulturní nadvlády. Jejich kulturní orientace byla výrazně slovanská, mezi Slovany pak najmě česká.⁵ Hlavní své úsilí věnovali povznesení lotyštiny z jazyka lidového na jazyk národní a vzdělávání národa. Měli úspěch: na konci 19. století jsou Lotyši po Židech druhým nejgramotnějším národem v Ruské říši.

Duchovní líhň mladolotyšů byla německá universita v estonském Tartu. Roku 1868 vzniká Rižská lotyšská společnost, vzájemně podpůrný a vzdělávací spolek neúnavně bojující proti německé hegemonii v hospodářském životě. I tento boj byl úspěšný, a tak se již v osmdesátých letech stává z Rižské lotyšské společnosti mluvčí nové lotyšské buržoazie.

Proti Rižské lotyšské společnosti nastupuje v devadesátých letech minulého století socialisticky laděné hnutí Nový proud (*Jauna srāva*), shromážděné kolem novin Denní list (*Die-nas lapa*). Uvnitř Nového proudu se vyhraňují dva postoje. Jeden, internacionalistický, vidí v národu vedlejší kategorii, odsouzenou k zániku, a lotyštinu pokládá za důležitou jen potud, pokud slouží šíření marxistických myšlenek mezi lidem, druhý, opírající se o rakouského myslitele Otto Bauera, zdůrazňuje důležitost národní existence. Onen druhý postoj zaujímá i velký lotyšský básník Jānis Rainis. Z podhoubí Nového proudu vzniká roku 1904 první lotyšská politická strana, sociální demokracie.

Revoluční počátek našeho století zastihne sociálně-demokratické hnutí v Lotyšsku silné a dobře organizované.⁶ Jeden z jeho vůdců, Jānis Ozols, předsedá r. 1907 celé sociálně-demokratické frakci ve druhé státní dumě v Moskvě. V převratných letech 1905-1907 je Riga po Sankt-Petersburgu druhým největším revolučním ohniskem v Ruské říši. Následuje krvavá odvěta: tisíce Lotyšů jsou postříleni, ještě víc jich je odsouzeno na nucené práce. Další, mezi nimi Ozols, prchají ze země.

⁴Starolotyši navazovali na tradice bratrských spolků (*brāļu draudzes*) z 18. století, což byla náboženská uskupení zakládaná mimo luteránské farnosti Jednotou ochranovskou, čili potomky Českých bratří.

⁵Mimo jiné inovují lotyšský pravopis zavedením české diakritiky. Dodejme, že Čelakovského *Ne horoucnost povalečná* se v překladu Jurise Alunānse stala druhou národní hymnou.

⁶V roce 1914 čítala lotyšská sociální domokracie na 12.000 členů, kdežto ruská jen 6.000.

Do revoluce roku 1917 se Lotyši zapojili více než aktivně, a to nejen ve vlastním Lotyšsku, nýbrž i v Rusku, kam jich bylo roku 1915 na 700.000 evakuováno před postupující německou armádou. V Petrohradu se utvořil Ústřední výbor pomoci pro utečence, opírající se o síť 260 místních komitétů. Ústřední výbor působil jako politický reprezentant lotyšského národa, ba stal se zárodkem budoucího lotyšského státu. Národní sebevědomí posilňovaly i skvělé výkony lotyšských vojáků. Z nich od roku 1915 vznikaly jednotky lotyšské armády v rámci armády carské, slavné prapory lotyšských střelců. Po únorové revoluci 1917 se tito lotyští střelci stali jak předvojem boje za osvobození Lotyšska, tak z druhé strany i předvojem bolševické revoluce, jejímž prvním vojenským velitelem byl Lotyš Jukums Vacietis. Podobné rozpolčení lotyšského národa se projevuje po celé 20. století.

Samostaný stát

Po vyhlášení Lotyšské republiky z 18. listopadu 1918 musel nový stát bojovat nejen s Němci, odvěkými pány svého území, ale i s novým nepřítelem, vzešlým z vlastního národa, s lotyšskými bolševiky, podporovanými sovětským Ruskem. Na přelomu let 1918 a 1919 byla na pravém břehu Daugavy (sever a východ území) vyhlášena Lotyšská socialistická republika rad. Její vyhlášení bylo legitimizováno výsledky voleb z roku 1917, v nichž bolševici získali jednoznačnou většinu - na rozdíl od voleb kdekoliv jinde na území Ruské říše. Bolševici však rozpoutali takový teror, že podporu obyvatelstva záhy ztratili. Dne 22. května 1919 obsadila Rigu německá armáda. Prozatímní lotyšská vláda dokázala zmobilizovat síly národa k boji proti Němcům a bílým Rusům (vojskům německého generála von der Goltze a ruského Bermondta-Avalova) i proti bolševikům a tímto bojem si vysloužila podporu a uznání většiny lotyšského obyvatelstva. Lotyšská bolševická vláda se sama rozpustila 13. ledna 1920 a 11. srpna 1920 podepisuje Lenin Řižskou dohodu, již Sovětské Rusko uznává nezávislý lotyšský stát a navždy se vzdává všech územních nároků v Lotyšsku. Roku 1921 uznají Lotyšsko Velká Británie a Francie a 21. září je Lotyšsko přijato za člena Společnosti národů. Země sama se však nachází v těžkém postavení: počet obyvatel (roku 1914 činil 2,5 miliónu) se snížil o třetinu. Rusové evakovali nejen dělníky, ale i vybavení továren a většinu infrastruktury. Zbytek byl zničen v letech 1915-1917, kdy se německo-ruská fronta ustálila na Daugavě.

Ústava z roku 1922 vymezovala Lotyšsko jako demokratickou parlamentní republiku. Článek 2 svěřuje veškerou moc lidu Lotyšska, nikoliv Lotyšům. Legislativci dbali na zaručení práv menšin. Státní rozpočet zajišťoval provoz škol ruských, německých, polských, židovských i litevských, na nichž všech byla výuka zdarma. Nesporným úspěchem byla též pozemková reforma, jež vyvlastnila půdu německým baronům. Volební systém byl poměrný, což při nezkušenosti s parlamentní demokracií vedlo k tomu, že lotyšský Sněm (*Saeima*, jak se parlament oficiálně nazýval) čítal na celkem sto poslanců až 30 politických stran, ačkoliv politicky významné byly pouze dvě: sociální demokracie a agráři. Řešení se hledalo v posílení presidentské moci. Toto řešení neuspělo a 15. května 1934 ukončuje Kārlis Ulmanis naprosto nekrvavým státním převratem období parlamentní demokracie. Slíbil sice sestavit novou ústavu, ale slib nikdy nesplnil. Jeho autoritativní vláda, spojená s jistým kultem osobnosti, se nicméně neopírala o násilí, přinesla hospodářské oživení a zvláště mezi venkovským lidem byla značně populární. Některá Ulmanisova opatření směřující k ochraně domácího

trhu práce mohla být diskriminační vůči menšinám, těm však i nadále bylo zaručeno bezplatné školství.⁷

Ztráta samostatnosti

23. srpna 1939 podepsaly Sovětský svaz a Německo známou dohodu o spolupráci. V tajném dodatku si rozdělily sféry vlivu: Lotyšsko a Estonsko měly připadnout bolševické Říši ruské, Litva pak nacistické Říši německé. Od podzimu 1939 nutil Sovětský svaz své severozápadní sousedy, aby mu na svém území povolili zřídit vojenské základny. Nepodvilo se jedině Finsko, což vedlo k sovětsko-finské válce. Po jejím skončení měl Stalin volné ruce k útoku na zbývající baltské země. K obsazení Lotyšska došlo 17. června 1940. Z inscenovaných "svobodných" voleb, jejichž výsledky byly v Londýně omylem vyhlášeny dříve, než se vůbec konaly, vzešlo zastupitelstvo, jehož jediným úkolem bylo požádat o přijetí Lotyšska za sovětskou republiku v lůně SSSR. Žádosti bylo velkoryse a promptně vyhověno 5. srpna 1940.

Okamžitě se rozpoutal teror, jenž vyvrcholil 14.-17. června 1941, kdy bylo deportováno na 36.000 lotyšských občanů, Lotyšů, Židů i příslušníků jiných národností. A tak není divu, že na konci téhož měsíce června, po roce sovětské okupace přijímá značná část obyvatel téměř s úlevou okupanty německé. Záhy prohlédají svůj omyl, neboť Hitler ani jeho poradce baltský Němec Rosenberg nemají v úmyslu dát baltským národům sebemenší samostatnost. Němci nedůvěřují ani okrajovým lotyšským hnutím fašistického typu, jako bylo třeba *Pērkonkrusts*, jehož vůdce Gustavs Celmiņš byl deportován do KZ Stutthof. Protibolševický odboj, který se počal formovat v roce 1940, pokračuje nyní jako odboj protiněmecký; roku 1943 se sjednocuje do Ústřední rady Lotyšska, jíž předsedá Konstantīns Čakste, syn prvního lotyšského presidenta, později rovněž internovaný v KZ Stutthof.

Dodejme ještě, že jistá, malá část Lotyšů se přihlásila jako dobrovolníci do *Ersatzkomandos*, jež byly používány k vyvražďování Židů (komando Arājsovo a Cukursovo) či hlídání ghatt. Při sestavování těchto komand, jež působily výlučně v německé režii, nacistická propaganda obratně využívala skutečnosti, že v bolševických špičkách, které v Lotyšsku řídily předchozí vlnu teroru, působila řada Židů (např. zástupce velitele NKVD Šustin, jenž vydával nařízení k popravám). Ona komanda nelze zaměňovat s lotyšskými legiemi SS, zřízenými v únoru 1943, jež se na zmíněných zločinech nijak nepodílely. Legie vznikly na základě všeobecně nařízených odvodů a jejich příslušníci chápali svůj úkol ne jako boj pro nacisty, ale proti bolševikům.

V květnu 1945 leželo Lotyšsko naprosto zdevastované. Nejlepší síly národa padly v bojích, byly deportovány nebo prchly před Rudou armádou. Někteří se ještě stáhli do lesů, aby pokračovali v boji proti bolševikům, další desetitisíce byly deportovány během násilných kolektivizací 1949. Země, která měla před válkou dva milióny obyvatel, jich během čtyřicátých let třetinu ztratila: 230.000 bylo deportováno do SSSR, 10.000 popraveno, 45.000 padlo v boji s Rudou armádou, 5.000 připadá na civilní oběti bojů, 110.000 zahynulo za nacistického režimu, 140.000 uprchlo na západ, 60.000 bylo v roce 1939 repatriováno do

⁷Podle statistik bylo ve školím roce 1937/38 z veřejných gymnasií 79% lotyšských, 7,9% ruských, 3,7% německých, 3,3% židovských.

Německa. Důsledky této statistiky jsou cítit dodnes. Lotyšský národ neměl možnost obnovit své elity, o něž ve čtyřicátých letech přišel, a je stále v ohrožení, neboť jeho početnost dostatečně jasně nepřesahuje "kritickou hodnotu" nezbytnou pro přežití.

Nesamozřejmost národního přežití

Uvolněný prostor začali nejdříve, již od roku 1945, zaplňovat důstojníci okupační armády. Po nich masově přicházeli ruští dělníci, pro něž ústřední moc zřizovala v Lotyšsku továrny, svým výrobním programem související nikoli s místními podmínkami, nýbrž se vzdáleným zázemím ve vnitru sovětské říše. Šlo o cílenou politiku, kdy se nová pracovní místa inserovala v hlubokém sovětském vnitrozemí, nikdy však ve vlastním Lotyšsku. I na vedoucích místech byli sověšští kolonisté; Lotyšsko vlastní kádry ani nemělo, protože i lotyšskou bolševickou elitu, která od roku 1919 tolik a věrně sloužila ruským zájmům, dal Stalin zlikvidovat. Rusifikační politika byla tak silná, že se proti ní za Chruščovovy éry postavili i přeživší lotyšští komunisté. V jejich čele stál Edvards Berklāvs, dosud politicky činný jako člen nového parlamentu (1994). Jemu i dalším (Jānis Kalbērziņš, Arvīds Pelše) se ke konci padesátých let podařilo prosadit, že ti, kdo zastávají veřejné funkce musí ovládat lotyštinu.

Od konce padesátých let zachvacují duši národa další symptomy sovětského režimu: schizo-frenní rozpolcenost života na veřejný a soukromý, bezohledná dravost, jde-li o vlastní zájem, a ztráta zodpovědnosti za věci zájmu obecného, cynický nepotismus, v němž kvalifikace a zkušenosti ztratily na významu. Tyto deformace poznamenaly Lotyše stejně jako jiné národy sovětského bloku.

Nebudeme nyní popisovat, jak došlo k obnovení lotyšské státní nezávislosti, ale pozastavíme se nad podmínkami, za nichž Lotyšsko svou cestu nastupuje. Kruciólní otázkou je postavení sovětských imigrantů. Před Druhou světovou válkou představovali Lotyši 75 % populace, nyní pouze 52 %, přičemž poměr Rusů stoupl ze 12 % na 33 %. V sedmi největších Lotyšských městech jsou Lotyši v menšině. Z obecného hlediska potřebuje Lotyšsko všech svých 2,6 miliónu obyvatel. Problém je v tom, že sovětská okupační moc vytvořila svou cílenou kolonizační politikou zcela novou a mimo baltské země nevídanou vrstvu obyvatel. V jiných zemích se přistěhovalci, kteří obvykle přicházejí za prací nebo utíkají před pronásledováním, více méně snaží zapojit do hostitelské společnosti. Oproti tomu kolonisté, které do baltských zemí vysílal Sovětský svaz, vyžadovali, aby se okolní společnost přizpůsobovala jim. O zemi a její kultře nic nevěděli ani vědět nechtěli, místním jazykem pohrdali.⁸ Pokládali se za kulturně nadřazené, protože Baltům budují komunismus, a očekávali z toho titulu od místních obyvatel dokonce vděčnost. Že žijí v okupované zemi, jim ani nepřišlo na mysl. Jakákoliv pochybnost o těchto věcech ze strany Baltů byla odsuzována jako buržoazní přežitky a zpátečnický nacionalismus. Vysídlení a vyvraždění plně šestiny baltského obyvatelstva pokládali sověšští kolonisté za oprávněné. Sami žili v privilegovaném postavení a dodnes mnozí vzpomínají na "staré dobré" sovětské časy.

⁸Lotyšovi (Estonci, Litevci), který na ulici nebo v úřadě oslovil někoho neznámého ve svém rodném jazyce, hrozilo, že se dotýčný na něho obojí: Говори мне по-человечески! Lotyština (estonština, litevština) nebyl pro sovětské kolonisty lidský jazyk.

Obnovování státu

Základní problém tkví v tom, jak sovětské přistěhovalce začlenit do nového státu. Kolonisté, záměrně uměle vysazovaní v baltských zemích, vždy viděli své ochránce a legitimní politické zástupce v Moskvě, nikoli v Rize (Tallinnu, Vilniusu). Ani po vyhlášení nezávislosti baltských republik se mnozí z nich nedokázali zbavit imperiálního myšlení. Povětšinou odmítají seznámit se s "domorodým" jazykem a nejsou ochotni mluvit jinak než "civilizovaně", t.j. rusky. Kontinuitu imperiálního myšlení udržuje a posilňuje jak ruská propaganda, tak pokračující přítomnost ruských okupačních vojsk v Lotyšsku a Estonsku.⁹ V úvahu je nutno vzít i skutečnost, že ve všech třech zemích žije několik desítek tisíc důstojníků na penzi, nemluvě o jejich rodinách. Chování ruských kolonistů je stejné na Litvě, kde mohou získat občanství bez jakýchkoli omezení, jako v Lotyšsku a Estonsku, kde je získání občanství vázáno na jisté zákonem stanovené podmínky. (Baltští kolonisté se účastnili ruských voleb v prosinci 1993 a své hlasy masově odevzdávali Žirinovskému.)

To vše se odrazilo i v práci Nejvyšší rady zvolené 1990. Poslance volilo nejen všechno obyvatelstvo Lotyšska, nýbrž i okupační armáda, zřejmě včetně vojáků základní služby. Vypadalo to, že část ruských poslanců v Lotyšské Nejvyšší radě se vnitřně nesmířila s existencí samostatného státu. Ve členění parlamentu bylo lze pozorovat zajímavý úkaz: jedni poslanci, povětšinou Lotyši, se dělili do frakcí, jak je to běžné v zavedených parlamentárních systémech, jiní se vyhlášovali za "nezávislé", přičemž právě "nezávislí" hlasovali vždy jednotně podle zcela nevyzpytatelných kritérií. Plynulý chod parlamentu tím velmi trpěl, lotyšský stát nicméně udržel situaci ve svých rukou.

V červnu 1993 byl zvolen nový parlament, *Saeima*, a to podle ústavy z roku 1922. Nejsilněji je v něm zastoupena Lotyšská cesta (*Latvijas ceļš*): třicet šest křesel ze sta. Tato liberální strana vyznávající západní model společnosti projevila politickou vůli vytvořit demokratické právní základy státu, do něhož mají být začleněni i přistěhovalci. (Svůj program tolerance dokázala Lotyšská cesta již tím, že před dvěma lety otevřela v Rize židovskou školu, vůbec první na území bývalého Sovětského svazu.) Zprávy komisí Evropské unie, Organizace spojených národů i Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě potvrzují, že legislativa i stav dodržování lidských a občanských práv v Lotyšsku splňují podmínky kladené příslušnými institucemi.

Národnostní menšiny a lidská práva

Jedinou nyní uznávanou ústavou (na nové se pracuje) je první lotyšská z roku 1922. Podle ní i proběhly parlamentní volby 1993. Těch se zúčastnili pouze ti, kdo byli lotyšskými občany k 17. červnu 1940, a jejich potomci. Mezi takto oprávněnými voliči byla čtvrtina Nelotyšů. Původní návrh Zákona o občanství Lotyšské republiky (z 15. října 1991) obsahuje dvě hlavní podmínky pro získání občanství: praktická znalost lotyštiny, odstupňovaná podle zodpovědnosti žadatelova postavení, a přinejmenší šestnáctiletý pobyt na území Lotyšska. Obecně vzato, tyto podmínky je možno zmírnit: znalost jazyka lze prominout uchazečům staršího věku, šestnáct let pobytu možno snížit na deset. Odhaduje se, že za těchto podmínek by občanství bezprostředně nezískalo asi 30% nelotyšského obyvatelstva.

⁹Na lotyšském území jejich síla představovala v únoru 1992 60.000 mužů a na počátku roku 1994 13.000.

Zákon o úředním jazyce je nezbytný k obnovení výsadního postavení lotyštiny. Příslušná legislativa se vyjadřuje i k užívání jiných jazyků. Především obsahují běžnou zásadu, že v soukromé sféře je volba používaného jazyka zcela svobodná. Navíc, což rozhodně není běžné, se státním úřadům ukládá povinnost přijímat a vyřizovat všechny žádosti a podání učiněné v jazyce lotyšském, anglickém, německém nebo ruském. Zatímco angličtina a němčina mají sloužit především ve stycích se zahraničím, zahrnutím ruštiny do výčtu se bere ohled na ruskou menšinu i na další přistěhovalce hovořící rusky.

Lotyští zákonodárci si jsou velmi dobře vědomi, že bezdůvodná diskriminační opatření destabilizují zemi. Jejich úkolem je upevnit národní identitu malé země sousedící s velikou koloniální a centralistickou říší, jejíž zlé činy jsou v paměti národa příliš živé.

Evropská budoucnost?

Když už leckterí ztráceli naději, že se kdy vymaní z područí Sovětské říše, přinesla "zpívající revoluce" Lotyšům naději, že se podaří obnovit staré hodnoty. Tolik očekávaná nezávislost nicméně sama ony hodnoty neobnovila. Životní úroveň oproti dřívějšímu stavu poklesla, lidem se nedostává peněz i jen na jídlo a topení, a přitom ze země plynou velké částky na záhadná zahraniční konta a množí se podezření z úplatků ve vysokých politických kruzích. Mnozí se zaražením zjišťují, jak hluboko až společnost zabředla do sovětského marasmu (pasivita, korupce, nezáměr, neschopnost komunikovat) a čím vším je ohrožována (stagnující porodnost, vzrůstající zločinnost, drogy, špatná pracovní morálka). Lidé jsou plni hořkosti a vzteku. Mluví se o mafiích, o ztrátě mravnostních zásad. Vystávají nejrůznější předsudky. K tomu přistupují vnější političtí činitelé, zneklidňující vývoj v Rusku, alarmující precedens Srbska.

Lotyšsko si je velmi dobře vědomo, že budoucnost jeho demokracie je křehká. Snaží se proto přispět k šíření stability v Evropě. Především je nutné stabilizovat vztahy Lotyšské republiky a Ruské federace. K tomu je ale zapotřebí vzájemné důvěry bez postranních myšlenek. Lotyšsko se začleňuje do mezinárodních společenství jako OSN, KBSE, Rada Evropy. Ačkoliv mu tyto organizace nemohou poskytnout potřebné bezpečnostní záruky, je Lotyšsko přesvědčeno, že vytrvalá práce v nich může přispět ke stabilitě na kontinentě. Jakákoliv izolace by mu byla osudná. Proto také Lotyšsko uzavírá dvoustranné dohody s evropskými státy. Uved' me alespoň smlouvy o volném obchodu se Švédskem, Norskem, Finskem, Švýcarskem, Českem. Podobné dohody se nyní budou vyjednávat s Evropským společenstvím, do nichž se všechny tři baltské státy chtějí zapojit. K dosažení podobných dohod je třeba, aby ekonomické i politické podmínky v Lotyšsku stejně jako v jiných zemích byly příznivé pro tržní hospodářství a aby lotyšský národ přijal za své hodnoty, které kdysi uznával. Přes všechny potíže se zdá, že cesta, jíž se lotyšský stát ubírá, vede správným směrem. Bude po ní moci jít jako suverénní stát?

Bonn, únor 1994

Rolands Lappuke je lotyšský diplomat.

Text přednášky, pronesené ve francouzštině, který autor poskytl k otištění Střední Evropě, přeložil, upravil a poznámkami opatřil Tomáš Hoskovec.